

УКРАЇНА І СВІТ:

**теоретичні та практичні аспекти діяльності
у сфері міжнародних відносин, 2023**

УДК 327(5-015)

Коротков Дмитро,

кандидат політичних наук, доцент,
Харківський національний економічний
університет ім. С. Кузнеця
м. Харків, Україна

ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ: ГЕОПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА ЗА ВПЛИВ У ПРОСТОРІ ХАРТЛЕНДУ

Дипломат і колишній держсекретар США Г. Кіссінджер неодноразово наголошував про нову «холодну війну» між США та Китаєм, яка буде набагато небезпечнішою за першу з причин економічної рівноваги двох країн і головна боротьба вже ведеться за зони впливу. Центральна Азія стає важним геополітичним регіоном в контексті концепції Хартленду, яка еволюціонує з причини розвитку новітніх технологій та історичних подій, що відбулися в ХХІ ст. Засновник теорії Хартленду Х. Маккіндер прогнозував гнучкість інтерпретаційних можливостей своєї теорії. Історія Хартленду як єдиного і цілісного регіону почалася з імперії гунів і розгорталася через послідовну зміну геополітичних акторів: Тюркського і Хозарського ханств, Арабського халіфату, імперій сельджуків і монголів, імперії Тимура, Османської імперії та Сефевідської імперії, Російської та Радянської імперій [5]. У різні часи «осьова територія» розширювалася або звужувалася в межах імперій, які протягом кількох століть змінювали одна одну на її просторах.

Однією зі складових частин «осьової території» (Pivot Area) теорії Хартленду є Центральна Азія. Середньоазіатський регіон складається з п'яти колишніх радянських республік, які нині є незалежними державами. Центральна п'ятірка: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан [3].

Цей регіон став значущим в останні десятиліття через появу цих держав у пострадянську еру, які лише недавно отримали

УКРАЇНА І СВІТ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин, 2023

незалежність на початку 1990-х років ХХ ст. До здобуття незалежності від СРСР ці держави не мали політичного впливу в регіональній політиці та були примусово керовані під правлінням СРСР. Після здобуття незалежності такі великі держави, як США, Китай, ЄС, США знову звернули увагу на регіон, підкреслюючи багатство його природних ресурсів.

Зазначимо, що рішення Х. Макіндера розташувати центральну територію майбутнього глобального порядку в Азії було насамперед зумовлене багатством сировини та величезним розміром регіону. Каспійські запаси енергії вважаються одними з найбільших і, отже, найцінніших у світі. Каспійські енергетичні запаси становлять приблизно 48 мільярдів барелів сирої нафти та 292 ТCF природного газу, відіграє вирішальну роль у постачанні світової енергії. Крім того, приблизно 20 мільярдів барелів сирої нафти та 243 ТCF природного газу залишаються невиявленими в Каспійському морі [4, 145]. Контроль над ресурсами, доступ до них і ринкові зв'язки з ними вважаються перевагами стратегічної зовнішньої політики щодо регіону.

Отже, контроль над ресурсами, доступ до них і ринкові зв'язки з ними вважаються перевагами стратегічної зовнішньої політики щодо регіону. До початку війни в Україні ця «опорна територія» була під політико-економічним впливом Росії. Велика увага російській геостратегії приділялася Казахстану. Інструментарієм впливу були створені організації - Митний союз (МС) та Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ). Юридично Митний союз (МС) між Росією, Казахстаном і Білоруссю почав існувати 1 січня 2010 року. У 2015 році до нього приєдналися Вірменія та Киргизстан [2]. Питання в тому, чи була можливість вдалого функціонування цього економічного союзу в контексті економічної конкуренції з Китаєм.

У травні 1992 року Росія, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан підписали угоду про колективну безпеку, яка заклала фундамент для пізніше створеної Організації договору колективної безпеки [1]. У 2012 році Узбекистан

УКРАЇНА І СВІТ:

теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин, 2023

призупинив своє членство в ОДКБ. Цю організацію можна концептуалізувати як так званий режим мертвої букви, міжнародний режим, який характеризується високим рівнем формалізації його нормативної бази в поєднанні з низькими очікуваннями відповідних учасників щодо того, що встановлені норми справді будуть дотримуватись. По суті, країни-учасниці не потребують ОДКБ для досягнення своїх стратегічних цілей, хоча Організація виконує деякі залишкові функції в Центральній Азії. На нашу думку, з початком війни в Україні та величезною підтримкою Заходу нашої країни цей регіон виходить з під впливу Росії та відбувається стагнація цієї організації.

З точки зору політики, нейтралітет країн Центральної Азії щодо російсько-української війни вказує на зменшення впливу Кремля в регіоні. Жодна з держав Центральної Азії не схвалила анексію Росією частини України. Країни Центральної Азії розуміють, що залишатися в ОДКБ небезпечно для розвитку своєї економіки (потрапити під вторинні санкції США) і для політичного іміджу країни. 28 лютого 2023 р. американська делегація на чолі з Держсекретарем Е. Блінкеном була з візитом у Казахстані а потім в Узбекистані. Е. Блінкен та президент Казахстану К.-Ж. Токаєв «обговорили актуальні питання двостороннього та багатостороннього порядку денного, а також перспективи казахстансько-американського співробітництва. Співпраця зі Сполученими Штатами розвивається в дусі поглибленого стратегічного партнерства». Підтвердженням цього є поживлення політичного діалогу, торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва [7].

Зазначимо, що під час візиту Е. Блінкена відбулася історична подія, яка підбила підсумок долі «осьової території» Хартленду. Ця територія поза Хартлендом, а значить ця геополітична концепція не має практичного використання. Мова йдеться про зустрічі міністрів С5+1. Державний секретар США підкреслив, що «С5+1 стає все більш важливою платформою. Уряди країн Центральної Азії (Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану) є найсильнішими,

УКРАЇНА І СВІТ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин, 2023

коли вони працюють разом для вирішення спільних проблем і формування власного майбутнього. Сполучені Штати прагнуть бути постійними партнерами в цих зусиллях» [7].

Центральна Азія має сприяти послідовній геополітичній та економічній інтеграції великих і відносно ізольованих територій Євразійського континенту. Але питання під чиїм впливом - США чи Китаю? Зазначимо, що до 2020 р. Центральна Азія не входила до пріоритетів США, але зараз ми будемо бачити економічне всесвітнє протистояння між США та Китаєм, тому пріоритети США поступово змінюються. Питання тільки скільки грошей ці два актори будуть витратити у Центральній Азії? Аналітики американської корпорації RAND у 2014 р. вважали, що Китай не становить серйозної загрози для інтересів США в Центральній Азії [8], але у 2023 р. Китай намагатиметься замінити Росію в цьому регіоні. Дійсно, зробити це буде непросто, але географічна близькість до цих країн може допомогти Китаю. Головний інструментарій в цьому у Китаю - економічний.

Китай виступає у цьому регіоні як важлива економічна сила та інвестор у розвиток інфраструктури. Паралельно із занепадом Росії Китай проводив активну дипломатію, щоб посилити свій вплив у Центральній Азії. З початку російсько-української війни між Китаєм і країнами Центральної Азії були підписані нові економічні угоди разом із підтвердженням нової критичної інфраструктури. Збільшення торгівлі Китаю з Центральною Азією вказує на зростання впливу Пекіна: у першій половині 2022 року його торгівля з Казахстаном була втричі вищою, ніж у першій половині 2016 року, тоді як його торгівля з Узбекистаном у січні-липні 2022 року становила 32,5% вище порівняно з тим же періодом 2021 року. Тим часом угода Китаю з Узбекистаном на 15 мільярдів доларів і підтвердження будівництва залізниці Китай–Киргизстан–Узбекистан (СКУ) є двома віхами, які демонструють зростання економічного впливу Китаю в Центральній Азії. Залізниця СКУ, яка стане ключовою альтернативою російському

УКРАЇНА І СВІТ:

теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин, 2023

маршруту, є прикладом того, як Китай розширює свою владу за рахунок Росії [6].

Китай – це єдина країна, яка може мобілізувати величезні інвестиції в регіон, набагато більші, ніж можуть запропонувати США і Росія. Зростаюча участь Китаю в Центральній Азії є довгостроковим явищем і поворотним моментом в пострадянській історії та економічному розвитку Центральної Азії.

Геополітична концепія Хартленду має динамічний характер у просторі світової політики і боротьба за цей регіон не припиняється. Чи є ми свідками «холодної війни 2» між США та Китаєм час покаже. Після початку війни в Україні та послаблення впливу Росії на країни Центральної Азії змінилася їхня роль як «осьової території» Хартленду. Поступово концепція Хартленду стає історією теоретичного концепту або еволюціонує в більш реальну геополітичну концепцію Римленда. Але перебуваючи поза Хартлендом боротьба за вплив на країни Центральної Азії не припиниться. Змінюються лише актори цієї боротьби.

Список використаних джерел:

1. ОДКБ: що це за організація і чому там домінує Росія (2022) URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/pochemu-rossii-poluchilsya-tamozhennyu-soyuz-1502383769.html>
2. Чернишов Р. Чому у Росії не вийшов Митний союз? URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/pochemu-rossii-poluchilsya-tamozhennyu-soyuz-1502383769.html>
3. Ismailov E. The Heartland Theory and the Present-Day Geopolitical Structure of Central Eurasia. Rethinking Central Eurasia URL: https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2010_
4. Kalanter S. Study of Caspian energy markets via a hybrid index for energy demand security in Caspian countries in years 2020 and 2030. International Journal of Energy and Water Resources. 2021. №5. P. 145-157.
5. Mackinder H. J. The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal. 1904. Vol. 23, No. 4 , P. 421-437 URL: